

ТРЫ АРКУШЫ БЕССАРОМНАЕ ФАЛЬСІФІКАЦЫІ

Святкаваньне нашых савецкіх гадавін праходзіць звычайна пад знакам крытычнага агляду нашымі працоўнымі масамі пройдзенага за мінулы час шляху, пад знакам падліку і праверкі нашых дасягненьняў і нашых памылак.

Такі-ж характар мела і святкаваньне дзесяцігодзьдзя БССР, якое адбылося ў канцы сьнежня мінулага году. Вялікую ролю ў гэтай справе, бязумоўна, адыгрывае наш савецкі друк. Вось чаму той факт, што юбілейны нумар часопісу „Узвышша“, нумар шосты, гэтага, бязумоўна, лепшага нашага часопісу, крыху спазьніўся выхадам,—гэты факт, мы гэта зацьвярджаем з усёй рашучасьцю, на справе святкаваньня дзесятае гадавіны БССР адбіўся дужа дрэнна, пазбавіўшы нас магчымасьці абхапіць нават і некаторыя з найбольш выдатных нашых дасягненьняў.

У справе культурнага будаўніцтва нумар шосты „Узвышша“ сам па сабе зьяўляецца дасягненьнем, і дасягненьнем вельмі значным. Мы зусім упэўнены, што ў гісторыі беларускае літаратуры гэты нумар бязумоўна ўвойдзе. І што робіць гэты нумар асабліва каштоўным, мы-б казалі—зусім неацэнным, гэта „стэзаваны агляд“ Адама Бабарэкі („Беларуская літаратура да 10-е гадавіны БССР“) і надзвычайна сталы, грунтоўны, навуковы артыкул Фэлікса Купцэвіча „Аб моністычным разуменьні творчасьці Цішкі Гартнага“. Запомніце, чытач. Гэтыя два артыкулы, бязумоўна, зьяўляюцца найбольш выдатнымі дасягненьнямі найноўшага кругабегу гісторыі беларускае літаратуры, таго кругабегу, які Бабарэка называе „узвышэнскім кругабегам“, а Паўлюк Захаравіч Шукайла—„кругабегам росквітаізму“.

Паколькі, як відаць, сама назва гэтага кругабегу зьяўляецца спрэчнаю, мы ня будзем залішне затрымлівацца на высвятленьні і без таго агульна вядомых разуменьняў: „узвышэнства“ і „росквітаізм“, мы зазначым толькі тое, што ў аснове гэтых дзвюх зьяў, бязумоўна, ёсьць шмат агульнага. Нездарма наладзіла „Узвышша“

такое сьціслае супрацоўніцтва з „прахвэсарам“ П. Э. Нізян-Ляхоўскім (гл. „Узвышэнскі праспэкт“, 1929 г., № 1, студзень).

Вернемся, аднак, да артыкулу Фэлікса Купцэвіча. Хай даруе нам чытач тое, што, гаворачы аб гэтым артыкуле, мы ніяк ня можам стрымаць тое пачуцьцё захапленьня, у якое прыводзіць нас аўтар, гэты выключна-гэніяльны дасьледчык літаратуры нашае сучаснасьці.

І сапраўды. Трэба было прайсьці 11 гадам вялізнае сацыяльнае рэвалюцыі, трэба было 10 год праіснаваць вольнае рэспубліцы беларускіх рабочых і сялян, трэба было прайсьці і гадам заўзятага змаганьня і гэраічнага будаўніцтва, каб гэты выключна-гэніяльны як па сваёй навуковай глыбіні, так і па сваёй агульна-даступнай прастаце артыкул мог, нарэшце, убачыць сьвет.

Калі на лютаўскай канфэрэнцыі „Маладняка“ тав. Прыбыткоўскі зацьвярджаў, што ягоны верш „Паскуднікам“ стварае эпоху, ён, бязумоўна, памыляўся. Стварыць эпоху суджана не „Паскуднікам“ Прыбыткоўскага, а артыкулу Фэлікса Купцэвіча „Аб моністычным разуменьні творчасьці Цішкі Гартнага“.

Ужо адна назва гэтага артыкулу ставіць яго побач з адным з выдатнейшых і найбольш ортодоксальных твораў марксысцкае філёзофіі — „Аб моністычным разуменьні гісторыі“ Г. Плеханава. Па кнізе Плеханава наша моладзь у вузах вывучала і вывучае дыялектычны матэрыялізм. Па артыкулу Купцэвіча „Аб моністычным разуменьні творчасьці Цішкі Гартнага“ наша моладзь у школах вывучае ды напэўна і наступныя пакаленьні будуць вывучаць марксысцкае літаратуразнаўства.

Але хопіць агульных характарыстык. Мы баімося, каб нас не абвінавацілі ў захвальваньні Фэлікса Купцэвіча. А таму, крыху стрымаўшы сваё захапленьне, прарэйдзем да разгляду асноўных палажэньняў гэтага крытыка і тых прыёмаў, якімі ён карыстаецца дзеля таго, аб давесьці правільнасьць сваіх поглядаў.

Не падумайце, што гэта—нацыянал-дэмакратызм

Канцэпцыя Фэлікса Купцэвіча вызначаецца надзвычайнай протасьцю:

„Вялікая сваёй гістарычнай значнасьцю дзейнасьць нашаніўцаў ускалыхнула асноўныя пласты беларускага грамадства.

Дзейнасьць „Адраджэнцаў“ была настолькі пажытная, а ўплыў на грамадства настолькі вялікі, што нават пасобныя адзінкі з беларусаў, якія выхаваны на чужаземнай культуры, пранікліся замілаваньнем да ідэі адраджэньня беларускага народу (курсіў наш. А. Г.) і паводле сваіх сіл і здольнасьцяў дапамагалі яму. Най-

лепшым прыкладам паспяховасьці ўплыву і дзейнасьці нашаніўцаў можа служыць зьяўленьне ў беларускай літаратуры Цішкі Гартнага, які пачаў сваю літаратурную кар'еру, як расійскі пісьменьнік".

Такім чынам, перад намі малюнак надзвычайна прасты. Беларусь, выгадаваны на чужаземнай культуры, Цішка Гартны пачаў сваю кар'еру расійскім пісьменьнікам, але пад уплывам „вялікай сваёй гістарычнай значнасьцю“ і „пажытнай“ дзейнасьці нашаніўцаў перайшоў у лягер „чыстакроўных“ беларусаў-нашаніўцаў і, такім чынам, зьявіўся ў беларускай літаратуры.

Канцэпцыя надзвычайна цікавая і каштоўная сваёй прастасьцю і навізнай. Асабліва важнае і каштоўнае тут тое палажэньне, што Цішка Гартны належыць да беларусаў, выхаваных на чужой культуры. У той-жа ж час, відавочна, гэтак званыя нашаніўцы выхаваны на беларускай культуры, бо інакш супроцьстаўленьне Цішкі Гартнага нашаніўцам ня мела-б сэнсу. Гэтая вынаходка, бязумоўна, будзе мець вялізарнае значэньне для будучых біографў, скажам, братоў Антона і Івана Луцкевічаў, Уласава, Умястоўскага ды іншых і, мы ў гэтым пэўны, зробіць цэлы пераварот у гісторыі нашага адраджанізму.

Зрабіўшы для пачатку такую, бязумоўна, „вялікую сваёй гістарычнай значнасьцю“ вынаходку, Фэлікс Купцэвіч далей зусім слухна заўважвае, што гэта быў той час, калі

„русифікатарская палітыка царскае Расіі „з лёгкай рукі“ генэрала-вешальніка Мураўёва перайшла ў найвышэйшую сваю фазу і калі яна пачала даваць найбольш ганебныя вынікі,—калі яна стала душыць праявы нацыянальнае сьвядомасьці народу рукамі „сыноў“ таго-ж народу“.

Такім „душыцелям“, трэба думаць, зрабіўся-б і Цішка Гартны, калі-б зноў-ж такі не памянёны ўплыў нашаніўцаў-адраджэнцаў. Гэта яны зратавалі Цішку Гартнага ад ганебнае ролі душыцеля свайго ўласнага народу. Гэта яны зрабілі Гартнага будаўніком беларускае культуры. Гэта яны выцягнулі яго „з таго сацыяльнага асяродзьдзя, якое яго выгадала“.

„Аднак, перайшоўшы ў шэрагі беларускіх пісьменьнікаў, Цішка Гартны ня здолеў цалкам зьліцца з пануючымі ў колах нашаніўцаў настроямі“.

Для нас зараз-жа паўстае пытаньне: з якімі-ж гэта настроямі, пануючымі ў коле нашаніўцаў, ня здолеў Цішка Гартны „цалкам зьліцца“. Нам думаецца, што паколькі ў Купцэвіча гутарка ідзе аб *пануючых* настроях—дзвюх думак аб гэтым быць ня можа. У колах нашаніўцаў пануючымі настроямі былі, бязумоўна, настроі нацыянал-дэмакратычныя. І зьліцца з імі сапраўды Цішка Гартны ня здолеў. Што гэта менавіта так, што акурат у няздольнасьці зьліцца

з нацыянал-дэмакратычнымі настроймі ўпікае Фэлікс Купцэвіч Цішку Гартнага, гэта і сам наш крытык пацэвяджае крыху далей:

„Як мы ўжо вышэй казалі, Цішка Гартны, увашоўшы ў беларускую літаратуру, стаў у баку ад асноўнае плыні нашаніўскае літаратуры. Гэта выявілася ў першую чаргу ў тэматыцы яго твораў, сярод якіх амаль зусім адсутнічалі матывы нацыянальнага парадку“ (ст. 110).

Вось чаму—

„Цішка Гартны на першых часах сваёй літаратурнай працы застаўся ў старане ад тых прасякнутых патосам змаганьня настройў нашаніўцаў, разьдзьмухваючы якія Якуб Колас папаў у турму, якраз у той момант, калі Цішка Гартны толькі ступіў свой першы літаратурны крок“ (ст. 108).

Якая гэніяльная канцэпцыя і гэта нічога, што знойдуцца дзівакі, якія будуць лічыць яе канцэпцыяй выразна нацыянал-дэмакратычнай. Фэлікс Купцэвіч—не нацыянал-дэмакрат. Наадварот, ён спакушоны ў пытаньнях дыялектыкі марксыст-ортодокс. Мы-ж асабіста даводзіць памылковасьць поглядаў такіх „дзівакоў“ ня будзем, і, адклаўшы палітычную ацэнку ідэолёгічнае канцэпцыі Фэлікса Купцэвіча да канца нашага артыкулу, прыйдзем да непасрэднага агляду крытычнае творчасьці гэтага аўтара.

Як мы ўжо казалі, Фэлікс Купцэвіч зацэвяджае, што Цішка Гартны, зрабіўшыся беларускім пісьменьнікам, ня здолеў цалкам зьліцца з настроймі нашаніўцаў, а таксама—

„Ня мог парваць з тым сацыяльным асяродзьдзем, якое яго выгадала, і песьняром якога ён заставаўся доўгі час сваёй літаратурнай чыннасьці“ (ст. 108).

Якое-ж гэта сацыяльнае асяродзьдзе? Слухайце:

„Сын капыльскіх мяшчан, выгаданы ва ўмовах мяшчанскага акружэньня, дзе панаваў культ працы дзеля працы (?!), культ недатыкальнасьці прыватнае ўласнасьці і дзе найвышэйшым учынкам было „схадзіць у Кіеў“, Цішка Гартны ня мог не перайсьці ўсіх ступеняў, уласьцівых гэтаму асяродзьдзю. Гэта яно абумовіла яго раньнія гады, праведзеныя ў цяжкай працы местачковага пастуха. гэта яно выправіла яго „ў Кіеў“, гэта яно прышчэпіла яму псыхалёгію бязьмежнага індывідуалістага, гэта яно навучыла глядзець яго на чалавека працоўнага сваімі вачыма, бачачы ў ім толькі раба (Стыль!! А. Г.), гэта яно ўрэшце сфармулявала яго фэтышызаваны погляд на працу чалавека, які ім выяўлен у тым, што „чалавек, калі не працуе, ня можа быць праўдзівым чалавекам, як пэўны насьледнік будучага лепшага жыцьця“ (ст. 108).

Больш яскравае, больш дакладнае, больш гэніяльнае характэрыстыкі асобы Цішкі Гартнага, бязумоўна, зрабіць немагчыма. Памры, Дзяніс, бо лепш не напішаш.

Блытаніна і схолястыка

Выбачайце, чытач! Хопіць! Сіл няма далей у тоне ветлівасьці і павагі, хаця-ж бы і гіронічнай, гаварыць аб найтанэтнейшай мяшчанскай фальсіфікацыі марксысцкага літаратуразнаўства, нават тады,

калі яна прыкрыта самым прэтэнцыйна-навуковым „ортодоксальным“ загаловакам.

Кожнаму, хто больш-менш уважліва прачытае артыкул Купцэвіча, калі ён толькі не сляпы, стане зусім ясна, што ў гэтым артыкуле маецца зусім выразная тэндэнцыя ў што-бы ня стала, не малі-монячыся і не разбіраючыся ў сродках, дыскрэдытаваць Цішку Гартнага.

Навошта гэта патрэбна, якімі мэтамі кіраваўся аўтар, пішучы свой бессаромна хлусьлівы артыкул, якімі тэмамі кіраваўся рэдактар, змяшчаючы гэты артыкул на старонках свайго „выдатнага“ часопісу, да гэтага мы яшчэ вернемся крыху далей.

Пакуль што занатуем толькі факт: На 25 старонках свайго артыкулу Купцэвіч ужывае ўсе захады, каб давесці, што Цішка Гартны—мешчанін, што псыхолёгія Цішкі Гартнага—мяшчанская і што творчасць яго адбівае цалкам псыхоідеалёгію мяшчанства.

Мы ня будзем даводзіць недарэчнасьць такога звыш-прымітыўнага погляду на Цішку Гартнага, на яго творчасць. Яна ясная для кожнага, хто хоць крыху знаёмы з жыццьяпісам Цішкі Гартнага і з яго творчасцю і хто возьме на сябе няўдзячную працу азнаёміцца з артыкулам Купцэвіча ў арыгінале.

Значым толькі, што дзеля таго, каб давесці свае палажэнні, Фэлікс Купцэвіч змушаны ўжываць прыёмы, якія, калі наогул толькі можна назваць сумленнымі, дык толькі з вельмі і вельмі вялікай нацяжкаю.

Цішка Гартны пачаў свой самастойны жыццёвы шлях сьпярга пастухом, а потым вандроўным гарбаром, у якасьці якога яму давялося вандраваць па вёсках і мястэчках, шукаючы працы то ў аднаго гаспадара, то ў другога. Гэтымі вандраваньнямі і вызначаецца тэматыка яго творчасці, галоўнымі гэроямі якой зьяўляюцца: то местачковыя і вясковыя пралетары (батрак, гарбар, каваль, грабар), то сяляне, то мяшчане. І зусім зразумела, што, апісваючы побыт гэтых людзей, іх жыццё, Цішка Гартны паказвае нам іх такія, якімі яны ёсьць, з усімі асаблівасьцямі іх псыхолёгіі, з усімі іх вывіхамі, абумоўленымі іх быццём.

Фэлікс Купцэвіч даводзіць, што гэроі Цішкі Гартнага ў пераважнай сваёй большасьці (уключаючы і гарбароў і кавалёў і г. д.) нявытрыманьня пралетары, а, значыць, яны—мяшчане.

Што датычыць іх нявытрыманасьці, дык наўрад каб яна выклікала якія-небудзь сумненьні. Яна вынікае з умоў сацыяльна-эканамічнага парадку, з умоў іх быцця. Але грунтуючыся на гэтай

нявытрыманасьці (а таксама і на цемры і на несьвядомасьці іх,—як гэта робіць Фэлікс Купцэвіч) рабіць выснову, што гэтыя гарбары ці кавалі, ці батракі—мяшчане,—гэта больш як упрашчэнства, гэта проста „левае дзяцінства“. Рабочы, нават калі ён і працуе на вёсцы або ў мястэчку ў умовах мяшчанскага атачэньня, нават калі ён цёмны і несвядомы, нават калі ён паддаецца ўплыву гэтага атачэньня, ён—рабочы, ён—пралетар, але не мешчанін.

Гэта пытаньне зусім яснае. Але прыпусьцім нават, што ў сваёй творчасьці Цішка Гартны пачаў-бы апісваць ня гэтых людзей, а самых сапраўдных мяшчан. Ці дала-б гэта нам права трактаваць яго як мяшчанскага пісьменьніка? Прыпомнім, што галоўным гэроем у творчасьці Дунін-Марцінкевіча, як і цэлага шэрагу іншых нашых пісьменьнікаў да нашаніўскае пары, быў селянін. Але-ж нікому ня прыдзе ў галаву залічыць гэтага выразнага шляхціца да катэгорыі сялянскіх пісьменьнікаў! Другі прыклад—Максім Горкі, які пераважную частку свае ўвагі аддае апісаньню гандляроў і люмпэнаў, і якога мы лічым пралетарскім пісьменьнікам. Ды і сам Фэлікс Купцэвіч кажа, што:

„Пролетарскай літаратурай можа называцца толькі такая літаратура, якая ў незалежнасьці ад тэмы твору, праўдзівей кажучы, якая ў кожную тэму зможа ўкласьці пралетарскую ідэалёгію, якая пад кутом гледжаньня гэтае ідэалёгіі будзе трактаваць зьявішчы і рэчы, што сустракаюцца на ходу дзеі мастацкага твору“ (ст. 110). (стыль! Ну, чым не славуты Скалка? А. Г.).

І сапраўды, тут з Купцэвічам можна толькі згадзіцца. Пытаньне ня ў тым, пра што піша пісьменьнік, а ў тым, як ён адносіцца да таго, што апісвае. Гэтае палажэньне набывае асаблівае значэньне пры высьвятленьні пытаньня аб аўтогенных вобразах.

Сам Купцэвіч, спасылаючыся на Пасьпелава, фармулюе пытаньне так:

„Аўтагенным вобразам прынята называць „Всякий образ, имеющий в себе соответствие социально-психологического и изобразительного планов,—единство субъекта и объекта“.

Значыць для таго, каб давесьці, што вобраз Рыгора Нязвычнага ў творчасьці Цішкі Гартнага зьяўляецца вобразам аўтагенным, Фэліксу Купцэвічу трэба было-б давесьці, што ў гэтым вобразе ёсьць „соответствие социально-психологического и изобразительного планов“. Але заместа гэтага Фэлікс Купцэвіч даводзіць нам толькі тое, што між пэўнымі гэроямі Цішкі Гартнага існуе пэўнае падабенства, іншымі словамі, што ў тэматыцы гэтага пісьменьніка значнае месца займаюць пэўныя псыхолёгічныя тыпы.

І становішча нікольні не ратуюць параўнанні цытат з раману, „Сокі цаліны“ з цытатамі з вершаванае лірыкі Цішкі Гартнага, бо гэтыя цытаты скрозь перадаюць нам ня словы, ня думкі, не пачуцці аўтара, а словы, думкі і пачуцці зноў-ж такі пэўных ягоных гэрояў.

Тут трэба заўважыць, што наогул увесь свой „досьлед“ Купцэвіч імкнецца пабудаваць па мэтадах, выпрацаваных літаратуразнаўчай школай Пераверзева, гэтага цікавейшага з сучасных літаратуразнаўцаў, на мэтадах, асабліва старанна разьвітых адным, з выдатнейшых пасьялядоўцаў Пераверзева—Пасьпелавым у ягоным артыкуле „К методике историко-литературного исследования“, зьмешчаным у зборніку „Литературоведение“ (выданьне сацыялагічнага разьряду ГАХН).

Мы ня кажам ужо аб спрэчнасьці пераверзеўскіх тэорый, аб тым, што цэлы шэраг літаратуразнаўцаў-марксыстых лічыць гэтыя тэорыі эклектычнымі па сваёй сутнасьці (варта ўспомніць хаця-ж бы артыкулы: І. Пагодзіна „Можно ли назвать „эйдологизм“ Г. Поспелова научной критикой“ у часоп. „На Лит. Посту“ 1928 г., № 15—16, ст. 4—14, ці артыкул Л. Цімафеева „Новая книга по литературоведению“,—там-жа, № 18 за 1928 г. ст. 22—30), мы канстатуем толькі факт, што пры ўсёй спрэчнасьці прапанаваных Пасьпелавым мэтадаў гісторыка-літаратурнага досьледу, Фэлікс Купцэвіч яшчэ і спрасьціў да немагчымасьці пераверзеўска-пасьпелаўскую сыстэму, не зьвярнуўшы як сьлед увагі на наступнае, надзвычайна важнае (адно з асноўных) палажэньне Пасьпелава.

„Задача исследователя—найти организующий центр композиции произведения и показать необходимость именно данного композиционного плана“ („Литературоведение“ ст. 94. Курсіў мой. А. Г.)

А між тым, гэта сваё палажэньне Пасьпелаў асабліва падкрэсьлівае, яно праходзіць праз увесь ягоны артыкул, так сказаць, лейтмотывам. Так, на ст. 84 яго артыкулу чытаем:

„Исследователю нужно понять необходимость сцеплении образов и вообще и в каждом конкретном случае“.

А на ст. 86 гэтая-ж думка падкрэсьліваецца яшчэ раз, і зноў-ж такі даволі рашуча:

„При изучении стиля крупных произведений исследователь должен понимать взаимоотношения существующие между образами“.

Але акурат гэтага Фэлікс Купцэвіч ня робіць. Ня хоча, відаць, жапацца ў творчасьці Цішкі Гартнага. Ці можа лічыць гэта непатрэбным? Магчыма! Бо куды лягчэй „знайсці“ соцыялёгічны эквівалент аднаго якога-небудзь вобраза, і пры тым—„знайсці“ ня шукаўшы. Праўда, за гэтае апошняе вінаваціць аднаго Купцэвіча нельга: тут значная частка віны ляжыць цалкам на пераверзеўцах,

якія ў сваёй мэтодыцы пазабыліся... даць канкрэтныя ўказанні як знайсці ў творы сацыяльна-псіхалёгічны комплекс, які гэты твор арганізуе.

Гэтае слабое месца пераверзаўцаў ужо даўно заўважана іх рэцэнзентамі, і калі Фэлікс Купцэвіч яго не заўважыў,—дык гэта ня дзіва і не заўсёды-ж можна з першага-ж разу ўзяўшыся за „навуковую“ працу ўсё заўважыць, усё ўгледзець. У кожным разе такую памылку можна заўсёды чакаць ад чалавека, які, прачытаўшы ўпяршыню артыкул па мэтодыцы гісторыка-літаратурнага досьледу, ды яшчэ і прачытаўшы яго толькі з большага, адразу бярэцца разважаць аб творчасці пісьменьніка з аплёмбам, вартым добрага дзесятку „прахвэсараў“ Нізян-Ляхоўскіх.

Мы кажам: „прачытаў з большага“, і на гэтым—настойваем, бо чым іншым акрамя гэтага можна растлумачыць тое, што ўся канцэпцыя Пераверзева-Пасьпелава ўспрынята Купцэвічам толькі „з большага“, толькі ўнекастрычных сваіх палажэньнях, у той-жа час як з аднаго боку—некастрычныя з асноўных мэтодычных указаньняў Пасьпелава ня ўспрыняты зусім, а з другога боку—некастрычныя сказы з Пасьпелаўскае крытычнае творчасці перанесены цалкам амаль бяз зьмен у артыкул Купцэвіча, без чужаслова і толькі перакладзены на беларускую мову і прыстасаваны заместа, напр., такога Ганчарова—да Цішкі Гартнага.

Каб ня-быць галаслоўнымі—дамо найбольш выразны прыклад:

„социологическая терминология Гончарова—просто поэтическая вольность...

...Поэтическая вольность неоспоримое право художника; следование действительности и терминологическая точность неоспоримая обязанность критика“.

Так канчае Пасьпелаў свой артыкул „О монистическом понимании творчества Гончарова“. А вось канец артыкулу Купцэвіча „Аб моністычным разуменьні творчасці Цішкі Гартнага“.

„Гэтая сацыялэгічная блытаніна, трэба дапушчаць зьяўляецца поэтычнай вольнасьцю...“

Поэтычная вольнасьць бяспрэчнае права пісьменьніка; тэрмінолэгічная дакладнасьць, дасьледваньне сапраўднасьці (?), адлюстраванай у творы—бяспрэчны абавязак крытыкі. З гэтай задачай у даным артыкуле, нам здаецца, мы справіліся(!)

Такім чынам, пачаўшы з правільнага зусім палажэньня, што клясавая належнасьць тае ці іншае літаратурнае зьявы вызначаецца ідэолэгіяй аўтара, яго адносінамі та таго, што ён апісвае, забытаўшыся да рэшты ў тэорыі аўтагэнных вобразаў, Фэлікс Купцэвіч мімаволі даходзіць да адмаўленьня гэтага зусім правільнага палажэньня, да станаўленьня таго, што клясавая належнасьць таго ці іншага пісьменьніка вызначаецца яго пахаджэньнем і тэматыкаю яго творчасці.

Да рэчы аб цытатах. Каго толькі няма: і Пераверзеў, і Гегель, і Пасьпелаў, і Цішка Гартны. Але самае характэрнае, гэта—эпіграф, у якім дзвюма цытатамі як-бы злучаюцца ў адно Плеханаў і... Вячэслаў Палонскі, *alter ego*, падгалосак Варонскага, гэтага ўжо даўно дыплёмаванага вульгарызатара марксысцкага мастацтвазнаўства! „Эх яблочко, да куда котишся!“

Такім чынам, высновы Фэлікса Купцэвіча ніколькі не вычківаюць з яго довадаў. І тыя і іншыя існуюць як-бы незалежна ад аднаго. І гэта ўжо само па сабе паказвае, што гэтыя высновы не зьяўляюцца высновамі, што яны зьяўляюцца толькі загадзя намечанымі тэзамі, якія аўтар артыкулу, быццам той сярэднявяковы схоляст, хацеў, але ня здолеў давесці.

Паміж Троцкім і рэзалюцыяй ЦК

І вось паўстае пытаньне: навошта-ж гэтая схолястыка? Навошта гэтае падбіраньне довадаў пад загадзя зарыхтаваны прысуд над пісьменьнікам? Нам здаецца, што адказ на гэтае пытаньне трэба шукаць не ў канцы артыкулу Фэлікса Купцэвіча, не ў ягоных „высновах“, а ў пачатку, там, дзе гэты аўтар дае асноўныя свае ўстаноўкі. Там, на ст. 110 чытаем:

„Яшчэ і цяпер канчаткова не разьвязана спрэчнае пытаньне аб мажлівасьці наогул пролетарскае літаратуры, як літаратуры пераходнага пэрыяду“.

Вось гэта, дык, сапраўды—„монізм“! Далей ісьці шляхам эклектыкі бадай што і немагчыма. Думка даволі простая: папершае—„канчаткова не разьвязана спрэчнае пытаньне“, а падругое—Цішка Гартны не пралетарскі пісьменьнік.

Можа, наконт апошняга ня варта было-б і спрачацца: ня гэткае ўжо важнае пытаньне, ці зьяўляецца Цішка Гартны пралетарскім пісьменьнікам ці не? Але цэнтр вагі тут, відаць, зусім ня ў Цішку Гартным, а ў нечым зусім іншым.

Сапраўды: прызнаймо Цішку Гартнага пралетарскім пісьменьнікам і—„спрэчнае“ пытаньне аб магчымасьці існаваньня пралетарскае літаратуры, як літаратуры пераходнае пары—ня было-б спрэчным, бо калі ёсьць пралетарскія пісьменьнікі,—ёсьць і пралетарская літаратура. А гэтага апошняга, акурат, ні Купцэвіч ні іншыя ідэолёгі „Узвышша“ прызнаць ня хочуць.

Няма чаго і гаварыць пра ўбогасьць такога мэтаду дыскусіі, пра недарэчнасьць, дзікасьць зьвязьдзеньня ўсяе пралетарскае літаратуры да аднае ці дзвюх асоб. На такі „мэтад“ здольны хіба толькі адны... „узвышэнцы“.

Нас цікавіць зусім іншае, нас цікавіць „соцыялёгічны эквівалент“ крытычнае творчасці Купцэвіча.

Мы ўжо гаварылі аб нацыянал-дэмакратычнай канцэпцыі Купцэвіча ў ацэнцы ім ролі Цішкі Гартнага ў літаратуры нашаніўскае пары. Зірнем цяпер, наколькі гэты дробна-буржуазны ўхіль знаходзіцца ў адпаведнасці з іншымі ўстаноўкамі Фэлікса Купцэвіча.

Пытаньне аб „магчымасці“ пралетарскае літаратуры Купцэвіч лічыць нявырашаным, спрэчным. Гэтае пытаньне, сапраўды, зьяўляецца спрэчным. Толькі не для нас. Бо партыяю яно даўно ўжо вырашана. Возьмем рэзалюцыю ЦК РКП(б) „Пра палітыку партыі ў галіне мастацкае літаратуры“. У артыкуле другім гэтае рэзалюцыі чытаем:

„Часткаю гэтага масавага культурнага росту зьяўляецца рост новае літаратуры—пролетарскае і сялянскае ў першую чаргу, пачынаючы ад яе зародкавых, але ў той-жа час нябывала шырокіх паводле свайго абхвату форм (рабкоры, вяскоры, насыценгазеты і інш.) і канчаючы ідэалёгічна ўсьвядомленай літаратурна-мастацкай прадукцыяй“.

Разам з тым у артыкуле шостым гэтае рэзалюцыі можна прачытаць наступнае:

„...Заваяваньне пазыцый у галіне мастацкае літаратуры гэтак сама рана ці позна павінна зрабіцца фактам“.

А ў артыкуле дзевятым ёсць наступны сказ:

„Гэгэмоніі пролетарскіх пісьменьнікаў яшчэ няма, і партыя павінна дапамагчы гэтым пісьменьнікам зарабіць гістарычнае права на гэтую гэгэмонію“.

Як бачым, пытаньне аб магчымасці існаваньня пролетарскае літаратуры даўно вырашана. Для каго-ж гэта пытаньне зьяўляецца і дагэтуль яшчэ „спрэчным“ і „нявырашаным канчаткова“? Возьмем „Літаратуру і рэвалюцыю“ Троцкага і зірнем, што ён піша па гэтым пытаньні. А піша ён вось што:

„У адзнаку ад рэжыму рабаўласнікаў, фэўдалаў, буржуа—дыктатуру сваю пралетарыят уважае каротка-часоваю пераходнаю парою (курсіў аўтара. А. Г.). Ці можа пралетарыят за гэты час стварыць новую культуру? Сумненьні наконт гэтага тым больш правазгодны, што гады сацыяльнае рэвалюцыі будуць гадамі лютага змаганьня клясаў, у якім руйнаваньне зойме больш месца, як новае будаўніцтва“.

А крыху далей, там-жа чытаем:

„...У эпоху дыктатуры аб стварэньні новае культуры, г. ё. аб будаўніцтве вялізарнага гістарычнага маштабу няма чаго і гаварыць“...

І яшчэ далей:

„...Пралетарскае культуры, ня толькі няма, але і ня будзе“.

Як відаць, Троцкі пачынае з сумненьня ў магчымасці існаваньня пралетарскае культуры, а канчае катэгарычным адмаўленьнем яе.

Мы ня ведаем, што з дзвюх: або Фэлікс Купцэвіч не дачытаў да канца „Літаратуры і рэвалюцыі“, або—проста ён блытаецца паміж рэзальюцыяй ЦК і... Троцкім.

„На Беларусі пралетарская літаратура ўжо зьяўляецца гэгэмонам“

Гэтае пытаньне „aut-aut“ (або-або) у значнай меры траціць сваё значэньне ў сувязі з тым, што артыкул свой Купцэвіч надрукаваў у часопісу „Узвышша“. Мы лічым, што гэты апошні факт зусім не выпадковы. Наўрад, каб у Савецкай Беларусі знайшоўся яшчэ адзін часопіс, у якім можна было-б друкаваць артыкулы, у якіх выражаецца сумненьне ў магчымасьці існаваньня пралетарскае літаратуры, ды яшчэ безадмысловае заўвагі рэдакцыі. І сапраўды, зірнем на хвілінку, якую пазыцыю ў гэтым пытаньні займае рэдакцыя „Узвышша“.

Гаварыць што-небудзь канкрэтнае на тэму пра ўзвышаўскіх „Вісарыёнаў“ і „Вісарыёнчыкаў“ надзвычайна цяжка, бо галоўная іх адзнака—гэта здольнасьць вельмі многа гаварыць і, нарэшце, нічога не сказаць.

Так сказаць „бацькам узвышаўскіх крытыкаў“, іх пястуном, асновапаложнікам „узвышаўскае“ крытыкі зьяўляецца Адам Бабарэка, якога ў „узвышэнскіх“ колах называюць „беларускім Бялінскім“. Мы ня ведаем, чым заслужыў ён такую траскучую мянюшку, але ў № 5 „Узвышша“ за 1927 год кожны, хто цікавіцца асноўнымі палажэньнямі, з якіх выходзіць Бабарэка ў сваёй крытычнай дзейнасьці на ст. 144 можна прачытаць наступнае:

„Другі кругагег у жыцці беларускае мастацкае літаратуры ўжо зьвязваецца з Кастрычнікаваю рэвалюцыяй і імкненьнем да стварэньня беларускай пралетарскай літаратуры. Вядома, што будзе і трэці кругагег, у якім жыцьцё беларускае літаратуры дасягне свайго найвысшага разьвіцьця, каб даць урэшце месца новаму кірунку беларускае літаратуры, як літаратуры ўжо сацыялістычнае грамады. Зараз беларускае прыгожае пісьменства ў сваіх найяскравейшых праявах знаходзіцца напярэдадні гэтага трэцяга кругагегу ў разьвіцьці беларускай мастацкай літаратуры“.

(А. Бабарэка. Аб разуменьні мастацкай творчасці і аб некаторых пытаньнях у вивучэньні беларускае літаратуры).

З першага погляду гэты тэзіс здаецца надзвычайна прыгожым, надзвычайна рэвалюцыйным, надзвычайна сур’эзна-навуковым. Але варта толькі ўважліва ўчытацца ў яго, каб пераканацца, што ў аснове гэтага тэзісу ляжыць вышэйпаказанае намі троцкісцкае палажэньне, што паколькі дыктатура пралетарыяту пераходная пара,

патолькі стварэнне пралетарскае клясавае культуры, а значыць— і пралетарскае клясавае літаратуры немагчыма.

Троцкі пісаў, што:

„...У эпоху дыктатуры пра стварэнне новае культуры, г. ё. пра будаўніцтва вялічэзнага гістарычнага маштабу няма чаго і гаварыць; а тое, ні з чым мінулым не параўнанае культурнае будаўніцтва, якое настане, калі міне патрэбнасць у жалезных абдугох дыктатуры, ня будзе ўжо мець клясавага характару“.

Вось з гэтых самых крыніц, з памылак Троцкага вырастае тое адмаўленьне магчымасці існавання пралетарскае літаратуры, якое ў працягу доўгага часу характарызавала пазыцыю ў гэтым пытанні Варонскага, Палонскага і г. д. А ўжо сьледам за апошнімі наш „беларускі Варонскі“ заяўляе, што другі кругабег у жыцці беларускае літаратуры характарызуецца толькі імкненнем да стварэння пралетарскае літаратуры, і што пасля яго наступіць трэці кругабег, кругабег бясклясавае соцыялістычнае літаратуры.

Мы ня лічым магчымым затрымлівацца на гэтым пытанні. Нам гэта не дазваляе зрабіць памер нашага артыкулу. Мы толькі канстатуем факт, што асацыяцыі пралетарскіх пісьменьнікаў савецкага саюзу ў гэтым пытанні займаюць вельмі выразную пазыцыю. Мы лічым, што між гэтымі двума кругабегамі будзе яшчэ адзін кругабег,—кругабег гэгэмоніі пралетарскае літаратуры. І мы лічым, што ў сучасную пару, якую Бабарэка называе „другім кругабегам“, мы маем ня толькі імкненне да стварэння пралетарскае літаратуры, але мы маем ужо і самую пралетарскую літаратуру, як пэўны, зусім рэальны факт. І мы лічым, што даўно ўжо час скончыць усялякія спрэчкі на гэтыя тэмы, асабліва пасля таго, як ЦК РКП(б) у рэзалюцыі „Пра палітыку партыі ў галіне мастацкае літаратуры“ даўно ўжо выказаўся на гэтую тэму.

Такім чынам мы бачым, што на справе наш „беларускі Бялінскі“ куды больш заслужаў-бы мянюшкі „беларускага Варонскага“. Мы кажам „заслужаў-бы“, бо між Бабарэкай і Варонскім ёсць і вялікая розніца. Варонскі па-першае—орыгінальны, па-другое—куды больш гнуткі, па трэцяе—лепш умее хаваць сваю дробна-буржуазную існасць. А Адам Бабарэка (хай выбачаць мне т. т. узвышаўцы і „узвышанствуючыя“), ня гледзячы на ўсю „віціватасць“, высокалунальнасць свайго стылю, ня гледзячы на ўсе свае старанныя псэўданавуковай балбатнёй прыкрыць і замазаць рызыкаўныя мясьцінкі свайго артыкулу, усё-ж такі стаіць у гэтым сэнсе куды ніжэй за Варонскага.

— Возьмем у № 6 „Узвышша“ за 1928 год апошні „шэдэўр“ крытычнае творчасьці Адама Бабарэкі, апублікаваны пад траскучай назваю „Беларуская Літаратура да 10-е гадавіны БССР“.

У гэтым артыкуле, як і ў іншых творах Бабарэкі, безумоўна, ня мала рэволюцыйных сказаў, вонкавае рэволюцыйнасьці. Не хапае толькі аднаго: хоць сколькі-небудзь сталага сур'ёзнага клясавага разьмежаваньня між тымі і іншымі літаратурнымі зьявамі, аб якіх ён піша. Праўда, артыкул мае падзаглавак: „стэзаваны агляд“, але гэта ні ў якой меры не зьмяняе самага факту: беларуская літаратура разглядаецца як нацыянальная літаратура, як нешта „суцэльнае“ і спробы Бабарэкі правесці ўнутры гэтае „адзінае“ нацыянальнае літаратуры нейкія клясавыя межы—да немагчымасьці ўбогія. Праўда, на ст. 101 чытаем:

„асноўнаю групаю, якая вызначыла пераважны характар пасьякастрычнікавае беларускае літаратуры, ёсьць тая сялянская моладзь, якая вышла з вёскі ў часе рэволюцыі і якая свой лёс цалкам зьвязала з лёсам галоўнага гэроя нашай эпохі, гэта—пролетарыятам“.

Згадзіўшыся ў аснове з гэтым палажэньнем Адама Бабарэкі, паспрабуем расшыфраваць, каго адносіць ён да гэтае групы.

Тут—чарга кур'эзаў.

Заўважым, папершае, што на ст. 98 Бабарэка гаворыць пра сучаснасьць, як пра „узвышэнскі кругабег“ гісторыі беларускае літаратуры. Прыпомнім, што на ст. 99 ён піша:

„Сучасная беларуская літаратура прадстаўляе сабою літаратурную культуру ў асноўным трох кірункаў: 1) Перакладніцкі і пераймальны (маладнякізм пралетарскае літаратуры), 2) творча-канструкцыйны (узвышэнства яе), 3) натураграфічны, як адна з адмен у першых дзвюх культурах“.

Такім чынам, Бабарэка гаворыць ужо ня проста аб „узвышэнстве“ а аб „узвышэнстве пролетарскае літаратуры“. Тут мы маем з аднаго боку, нібы-та—прызнаньне з боку Бабарэкі факта існаваньня пролетарскае літаратуры. З другога-ж боку мы маем зацьвярджаньне, што ў гэтай пролетарскай літаратуры маецца дзьева асноўныя культуры: перакладніцка-пераймальны маладнякізм і творча-канструкцыйнае узвышэнства¹⁾. З трэцяга боку гэтыя два кірункі пролетарскае літаратуры Бабарэка лічыць асноўнымі кірункамі су-

¹⁾ Відавочна, Бабарэка залічае да пролетарскае літаратуры і творчасьці сяброў „Узвышша“,—узвышае апошняю да узроўню пролетарскае літаратуры. Магчыма, што ў частцы яе ён знаходзіць ня толькі „творча-канструкцыйнае узвышэнства“ але і „перакладніцка-пераймальны маладнякізм“. Аднак, мы пэўны (ды гэта і відаць з далейшага), што творчасць сяброў БелАПП'у Бабарэка, прынамсі, не прыніжае да „творча-канструкцыйнага узвышэнства“. Дзякуй Бабарэку хоць і за гэта! Зьлітаваўся! Шчыра дзякуй! А. Г

часнае беларускае літаратуры, тым самым, відавочна, прызнаючы, як гэта ня дзіўна, пролетарскую літаратуру—гэгамонам у беларускім літаратурным жыцці. Бо, паколькі яна зьяўляецца асноўнай плыньню, яна, бязумоўна, ня можа не домінаваць у нашай літаратуры.

Мала таго ў асноўным мы маем „літаратурную культуру трох кірункаў“, і ўсе гэтыя кірункі—пролетарскія. Магчыма, што і іншыя (не асноўныя) кірункі таксама—пролетарскія. Тады—пролетарскае беларускае літаратуры наогул няма. Магчыма! Ня будзем спрачацца!

Тое, што Бабарэка ўжо сказаў, зусім у дастатковай ступені спрэчнае. Ня варта думаць аб тым, што ён мог-бы сказаць, калі-б быў хоць крыку пасьядоўным, калі-б хоць крыху ўладаў здольнасьцю лёгічнага мысьленьня.

Пролетарская літаратура без пролетарскае ідэолёгіі

Констатаваўшы самы факт прызнаньня Бабарэкам наяўнасьці пролетарскай літаратуры, а таксама і панаваньня гэтае плыні ў беларускай літаратурнай сучаснасьці, паглядзім цяпер, што разумее ён пад тэрмінам „пролетарская літаратура“.

Як вядома, клясавая належнасьць літаратуры вызначаецца яе ідэолёгіяй. Паводле Бабарэкі на Беларусі асноўнай літаратурнай плыньню зьяўляецца пролетарская літаратура. Але якая-ж ідэолёгія пануе паводле Бабарэкі ў беларускай літаратуры. Слухайце:

„Сучасная літаратура найбольш характарна тым, што яна сабою прадстаўляе змаганьне дзвёх у асноўным ідэолёгічных сыстэм, як яно выяўляецца ў мастацкім усьведамленьні жыцця: *Найбольш поўна беларуская літаратура прадстаўляе практычны ідэалізм і спажывецкі унівэрсалізм апролетарызаванага мяшчанства з яго інтэлігенцыяй і романтичны матар’ялізм апролетарызаванага сялянства (ст. 101) (Курсыў наш. А. Г.).*

Вось бачыце як прыгожа! Усё ёсьць! І практычны ідэалізм, і спажывецкі унівэрсалізм і... романтичны матар’ялізм (!) зусім няма (ці, магчыма, ёсьць, але не „ў асноўным“) дыялектычнага матар’ялізму, якім характарызуецца адзіная сапраўды пролетарская ідэолёгія. Ёсьць мяшчане і сяляне. Пролетарыяту няма. І тым ня менш пролетарская літаратура—гэта асноўная плынь у беларускай літаратуры. Ці можна дагаварыцца да больш эклектычнае бязглузьдзіцы? Ня ведаем. Хай судзіць чытач.

Але-ж і сам Бабарэка, відаць, адчувае ўвесь фальш свайго становішча. І некалькімі радкамі ніжэй ён, не саромячыся, бярэ

назад сваё прызнаньне самага факта існаваньня беларускае пролетарскае літаратуры, пішучы:

„апроч гэтае групы (—сялянская моладзь А. Г.) значную ролю ў беларускай літаратуры гэтага дзесяцігодзьдзя адыгрывала тая група, што вышла з мяшчанства і ўзяла на сябе ролю рэпрэзэнтацыі пролетарыяту ў літаратуры. *Пролетарскай літаратуры*, з гэтага, канечна, ня вышла. Беларуская літаратура абагацілася толькі яшчэ на адзін экспэрымэнт, а менавіта на спробу мяшчанства, у асобе сваіх выхадцаў, сваёю творчасьцю падмяніць пролетарскую літаратуру.

Пролетарыят у вузкім разуменьні гэтага слова яшчэ не сказаў свайго слова ў беларускай літаратуры... сучасная літаратура ў гэтых адносінах толькі падрыхтаваньне шляху для прыходу пролетарскае літаратуры ня толькі па сваёй імкнёнасьці, але і па сваёй істотце“ (Курсіў наш. А. Г.).

Дык вось яно ў чым справа. Лёгіка ў Бабарэкі сапраўды цікавая: пачаў з таго, што пролетарская літаратура ў нас—асноўная плынь, потым—сьцьвердзіў, што пролетарскае ідэолёгіі ў нашай літаратуры няма; нарэшце—заяўляе, што і пролетарскае літаратуры ў нас няма. Рэпрэзэнтацыю пролетарыяту ў нашай літаратуры ўзялі на сябе мяшчане.

Хто такія гэтыя мяшчане? Праўда, асноўнай плыньню ў беларускай літаратуры Бабарэка лічыць узвышаўскую плынь, праўда, яе Бабарэка залічае таксама ў пролетарскую літаратуру (прыпомнім: „творча-канструкцыйнае узвышэньства пролетарскае літаратуры“). Дык можа гэтымі мяшчанамі, якія ўзялі на сябе рэпрэзэнтацыі пролетарыяту ў нашай літаратуры, зьяўляюцца узвышаўцы? Мы думаем, што гэта—больш як магчыма. Але, бязумоўна, не сваіх сяброў па згуртаваньню меў на ўвазе Бабарэка ў даным выпадку.

Хто-ж такія гэтыя мяшчане? Паводле Кундзіша—Андрэй Александровіч. Паводле Купцэвіча—Цішка Гартны. А цяпер паводле Бабарэкі, дык нават можа, БелАПП у цэлым? Магчыма! Калі адсутнічае лёгіка, калі думкі ў чалавека няцьвёрдыя і нясталыя. калі ў чалавека—„сем пятніц на тыдзень“ ды калі, наогул, ня відаць, чым ён думае: галавою ці жыватом, тады такі чалавек можа дагаварыцца да чаго хочаце.

Шляхам эклектыкі і навуковае няпісьменнасьці

Але, калі-б мы падумалі, што гэтымі супярэчнасьцямі канчаецца ўся эклектычнасьць устаноў Адама Бабарэкі,—мы-б жорстка памыліся. З апошніяе падазенае цытаты мы бачым, што Бабарэка зацьвярджае, што сучасная літаратура—толькі „падрыхтаваньне шляху дзеля прыходу пролетарскае літаратуры“, а на старонцы 94 чытаем:

„у зьвязку з гэтым моцна пачынае ўздымацца голас пра літаратурную школу соцыялістычнае культуры беларускае літаратуры (узвышэнскія чэцьвяргі). Гэта тое,

да чаго беларуская літаратура падышла ў выніку свае творчае практыкі, як да канечна патрэбнага. Без літаратурнае школы соцыялістычнае культуры развіццё беларускае літаратуры далей ня можа мысьліцца“.

Такім чынам атрымліваецца, хаця нехаця, такая канцэпцыя: соцыялістычная культура—безклясавая культура. Наша сучасная літаратура гэта—падрыхтаваньне шляху дзеля прыходу пролетарскае, значыць—клясавае літаратуры. А мы, у выніку нашае творчае практыкі падышлі, як да канечна патрэбнага, да літаратурнае школы соцыялістычнае, г. зн. безклясавае культуры. Адсюль, зразумела, калі ўладаць крышачкай лёгікі і калі шчыра дагаварваць да канца трэба было-б дагаварыцца да лёзунгу: „Прэч клясавую літаратуру,—няхай жыве безклясавая літаратура“. Бабарэка, праўда, чамусьці гэтага ня робіць. Лічыць мабыць гэта не зусім ёмкім, не зусім свачасовым. Але гэта не зьмяняе існасьці справы.

Дзе-ж Бабарэка больш шчыры? Там, дзе гаворыць, што наша літаратура—падрыхтоўка шляху да прыходу пролетарскае літаратуры, ці там, дзе ён гаворыць, што канечне патрэбна соцыялістычная, безклясавая літаратура? Нам здаецца, што калі прыняць пад увагу поўную ўзаемную адпаведнасьць самае першае і самае апошняе з вышэйпрыведзеных намі цытат з Бабарэкаўскае творчасьці—дзьвух думак наконт гэтага быць ня можа.

Аб тым-жа сьведчыць і вышэй прыведзеная намі цытата з артыкулу Купцэвіча, дзе гэты „беларускі Бялінскі № 2“ сумняваецца ў магчымасьці існаваньня пролетарскае літаратуры. Аб гэтым-жа сьведчыць і ўся тактычная лінія часопісу „Узвышша“, якая выглядае з артыкулаў Купцэвіча пра Цішку Гартнага, Кундзіша—пра Гартнага і Александровіча, Юрыя Бярозкі—пра Жылку, і якая даволі выразна выступае і ў непасрэднай літаратурнай творчасьці шэрагу сяброў „Узвышша“.

Аб „прызнаньні“ пролетарскае літаратуры вуснамі Бабарэкі—гэта толькі новы тактычны прыём і, часткова, рэкламная шылда (гл. „узвышэнскі праспэкт“), і нічога болей.

Довадам гэтаму зьяўляецца і такі паважны факт, як сыстэматычнае замазваньне клясавае лініі ў мастацтвазнаўстве і гісторыі літаратуры, якое мае месца на ст. часопісу „Узвышша“. Мы маем на ўвазе шэраг артыкулаў Бабарэкі, Антона Адамовіча, артыкул Бярозкі пра творчасць Жылкі, ды і цэлы шэраг прац іншых аўтараў. Для прыкладу дамо яшчэ некалькі мясьцін з творчасьці Бабарэкі, гэтага галоўнейшага ідэоляга „Узвышша“.

У пачатку трэцяга разьдзелу свайго артыкулу ў „Узвышшы“ за 1927 год, № 5, ст. 132 Бабарэка нібы-та адмяжоўваецца ад лёзунгу

„чыстага мастацтва“ ці „мастацтва для мастацтва“, і тут надзвычайна характэрна, што ён зусім ня цікавіцца ані соцыяльным пахаджэннем гэтага лёзунгу, ані таю роляю, якую адыгрывае гэты лёзунг у клясамым змаганні на фронце мастацтва. Больш таго—ён змазвае гэтую ролю, пішучы:

„я з свайго боку дадам, што такія мастакі падобны дзецям, якія забаўляюцца рознымі цацкамі“.

Мастацтва—гэта сродак клясавае барацьбы. У руках пролетарыяту—гэта зброя, накіраваная супроць буржуазіі. Лёзунг „мастацтва для мастацтва“ ў нашых варунках—гэта адмаўленьне ад карыстання данай зброяю. Значыць—гэта мэтад раскладання шэрагаў байцоў за соцыялізм на фронце мастацтва, мэтад аслаблення пролетарыяту. Значыць—гэта зноў-ж такі зброя, але зброя ў руках буржуазіі, накіраваная супроць пролетарыяту.

У аснове сваёй лёзунг „мастацтва для мастацтва“ грунтуецца на адмаўленьні сучаснасці і вядзе да адцягнення ўвагі мас ад клясавага змагання. Значыць, зноў-такі, гэты лёзунг,—зброя ў руках нашых ворагаў, зброя накіраваная супроць пролетарыяту.

А Адам Бабарэка называе гэтую зброю „цацкаю“, а тых, хто карыстаецца ёю, лічыць падобнымі да дзяцей.

Добрыя „цацкі“!

Добрыя „дзеткі“!

Калі-б Бабарэка быў-бы хоць сколькі-небудзь пасьядоўны і крытычна адносіўся да сваіх уласных „крытычных“ тэорый, ён павінен быў-бы і генэрала Краснова, і Дзянікіна і зялёнадубаўцаў разам з Булак-Балаховічам таксама лічыць дзяцьмі, а тыя набой, з якіх белапанскія гарматы грамілі Менск у часе грамадзянскае вайны называць „цацкамі“...

Гэтыя памылкі Бабарэкі не выпадковыя. У яго наглядаецца яшчэ цэлы шэраг вельмі цікавых палажэнняў. Так, напр., на першы плян усюды ім высоўваюцца пытанні формы. На тэй-жа ст. 132 чытаем:

„Але вось разгледжаны верш „Песьняру“ мае такія ўласцівасці, якія даюць аснову для сужэння аб Максіму Багдановічу, як поэце, для якога ёсць нешта большае, чым „мастацтва для мастацтва“. Такім фактарам зьяўляецца сама форма вершу, менавіта форма адозвы“.

Такім чынам нават там, дзе справа ідзе пра змест твору, нават там Бабарэка на першы плян высоўвае моманты фармальныя. А між тым мы ведаем, што форму адозвы мелі часам вершы нават... Ігара Севераніна.

У разважаньнях Бабарэкі не-не, ды і прагляне самы што ні на ёсьць мяшчанскі эстэтызм, нешта зусім у стылю Жыбікі:

„гэта проста непасрэднае выражэньне накіпеўшага і набалеўшага ў душы чытача, проста чалавека, не спакушомага яшчэ „культураю“ чалавека, што мае здаровы густ да прыгожага, вялічавага і наогул да ўсяго таго, што называецца мастацкім („Узвышша“ 1927 г., № 5, стар. 135).

Самае лепшае тут—гэта—„наогул“—у апошнім радку. „Прыгожае, вялічавае і наогул тое, што называецца мастацкім“...

На ст. 143 чытаем:

„Патрэбны дакладныя адзначэньні ўсіх літаратурных плыняў, што мелі месца на Беларусі, а дзеля гэтага неабходна стварэньне адпаведных і разуменьняў, адкінуўшы тыя з запавычаных тэрмінаў, якія не адпавядаюць сапраўднасьці і фактычна змазваюць гісторыю беларускае літаратуры ды абніжаюць яе каштоўнасьць і значэньне як аднаго з чыннікаў адраджэньня Беларусі, а ў сучасны момант і чынніка соцыялістычнага будаўніцтва“.

Мы вельмі ўдзячны Бабарэку за гэтае „і“. Кінуў, як той казаў, сабаку костку. Гэтае „і“ дужа літасьцівае, але тым ня менш для нас літаратура ў першую чаргу—чыньнік соцыялістычнага будаўніцтва, чыннік клясавае барацьбы. Ёй нам застаецца толькі канстатаваць факт, што для Бабарэкі літаратура ў першую чаргу—чыньнік адраджэньня Беларусі. А, значыць, гэтае самае адраджэньне з пункту погляду Бабарэкі—факт, каштоўны сам па сабе.

І тут зноў мы ня можам згадзіцца з Бабарэкам. Бо для нас пытаньне пра „адраджэньне“ Беларусі само па сабе не існуе. Для нас існуе пытаньне будаўніцтва Беларускае культуры, нацыянальнае па форме і пралетарскае па сваім зьмесьце. А гэта апошняе для нас—гэта пэўная форма пытаньня аб пераводзе чатырохмільённае масы беларускага сялянства на рэйкі пролетарскае ідэолёгіі. Значыць—гэта для нас пытаньне культурнае рэвалюцыйнае. Значыць, гэта для нас частка пытаньня будаўніцтва сацыялізму.

Што хаваецца часам пад пролетарскімі шыльдамі

Соцыялэгічны эквівалент Бабарэкаўскае крытычнае творчасьці такім чынам для нас зусім ясны.

У нашым артыкуле „Ці ёсьць у нас нэобуржуазная літаратура“ („Маладняк“, 1928 г., № 9) мы пісалі:

„Лінія, якую праводзіць у галіне крытыкі рэдакцыя „Узвышша“, зусім ясная. Яна складаецца ў першую чаргу з адмаўленьня факту існаваньня пролетарскае літаратуры, з адмаўленьня магчымасьці яе існаваньня, з затушоўваньня ідэолёгічных момантаў у літаратуры, з адначасовым высоўваньнем на першы плян момантаў фармальна-мастацкіх, з затушоўваньня соцыяльнае шкоднасьці варожых нам літаратурных твораў, з замазваньня эстэтычнымі словазвяржэньнямі значэньня літа-

ратуры, як фактара клясавае барацьбы, з прызнання беларускага нацыянальнага адраджэння фактарам каштоўным самым па сабе. І, як мэтад для правядзення гэтае лініі, мы маем: цкаванье выдатнейшых нашых пролетарскіх пісьменьнікаў і абарону выяўных прадстаўнікоў неабуржуазнае літаратуры. Лінія—зусім ясная і сацыялэгічны эквівалент яе таксама ясны“.

З яшчэ большай упэўненасцю зацьвярджаем мы ўсё гэта і зараз.

А з прычыны новага „узвышэнскага“ тактычнага прыёмчыку, няшчырага прызнання магчымасці існавання пролетарскае літаратуры, і залічэння з рэкламнымі мэтамі ў гэтую апошнюю свае ўласнае „узвышэнскае“ творчасці, мы можам сказаць і Бабарэку, і Фэліксу Купцэвічу, і „Узвышшу“ ў цэлым:

— Хоть ты и в новой коже, но сердце у тебя все то же!

— Ваша апошняе выступленьне, гэтыя два артыкулы Фэлікса Купцэвіча і Адама Бабарэкі ў № 6 часопісу „Узвышша“ за 1928 год мы ня можам не разглядаць як новы довад далейшага вашага аддалення ад пролетарскае, клясавае лініі ў літаратуры. А расцэніваць гэтыя творы мы можам толькі як:

— *Тры аркушы бессаромнае фальсіфікацыі марксысцкага літаратурнайства.*

— Гэтак, бязумоўна, зразумеюць вашу вылазку беларускія працоўныя масы, якія ўжо вырасьлі політычна ў дастатковай ступені, каб мець магчымасць беспамылкова адзначаць сваё ад выразна чужога.